

Vélemények az Akadémia helyzetével és vezetésével kapcsolatban

A Filozófiai és Történettudományok Osztályának belső munkaanyaga

A feltett kérdésekkel kapcsolatos írott válaszokat három csoportba rendezzük, igazodva a hozzászólások gondolatmenetéhez. Az eredeti megállapodás szerint a válaszok anonimek, de a szerzőket egy-egy kóddal jelöljük, hogy követhető legyen a különböző témakörökkel kapcsolatos véleményük.

1. Az MTA mint testület és kutatóhálózat, különös tekintettel a bölcsészet- és társadalomtudományokra

(a) Az MTA főhivatású kutatóhelyek hálózatának keretét adja, alapellátását és ösztönző forrásainak egy részét biztosítja és ugyanakkor letéteményese a tudomány elismert művelői szakmai autonómiájának, amely nem utolsósorban magának az egyéni tudományos teljesítmény magasabb fokozatainak elismerésében jelentkezik.

Az akadémia autonómiát élvező testületeinek és a célszerűen szervezett kutatóhálózatnak a kapcsolata elvi jelentőségű: e kapcsolat nélkül a testületi működés teljesen belterjessé válhat, a kutatóintézetek pedig az alapkutatások vonatkozásában is a direkt tudománypolitikai orientáció, ösztönzés, értékelés kiszolgáltatott tárgyaivá válhatnak. A bölcsészeti és társadalomtudományok értelmét és jelentőségét nemzetközi léptékben is megkérdőjelező kordivat idején az akadémia testületi fórumai, kutatóhelyei és e kettő kapcsolata e tudományterület intézményes léte és működése szempontjából kitüntetetten fontosak.

A főhivatású kutatóhelyek fenntartásának fontosságát tanúsítja indirekt módon azon területek - pl a neveléstudomány - sorsa is, amelyek ezeket nélkülözik. A hálózat fenntartása az erős állami központosítás idején nem kényelmes evidencia, hanem ezért ész-érvekkel, elvitathatatlan teljesítményekkel meg kell harcolni, és e tekintetben nyeri el jelentőségét a hálózatnak 2012-ben megkezdett, de még le nem zárult szervezeti reformja.

(i) Az Akadémia reformra szorul, az előző elnök túlcentralizálta a döntési mechanizmust, ez így szellemileg és anyagilag is olykor működésképtelen. Értékes benne, hogy még vannak kutatóintézetek és közben tartja a tudományos minősítési, a fokozatszerzési rendszer egy részét, hiányossága, hogy a kommunikáció terén alig működik: nincs rendes könyvkiadója,

nem tartja fenn megfelelően a folyóiratait és keveset fordít a könyvkiadás támogatására. Nagyobb autonómiát, több kompetenciát kell adni az egyes Osztályoknak.

(j) Az MTA emelkedett hangulatú tudós testületből rosszkedvű bürokratikus óriásszervezetté vált, amelyre a napi politika folyamatosan befolyással van, s ahol a viták túlnyomórészt nem a tudomány tényleges kérdéseiről, hanem finanszírozási, adminisztratív és személyi kérdésekről szólnak. Sajnos azt is látni vélem, hogy itt valódi fordulatot csak az országos környezet megváltozása hozhatna.

Huszonhárom év akadémiai tagság, tíz év akadémiai intézetigazgatóság, és negyvenhárom év számos országban szerzett egyetemi oktatói tapasztalat után sem tudnám megmondani, hogy hogyan festhetne az MTA és a hazai (és nemzetközi) egyetemi világ optimális kapcsolata. Nem tartom egészségesnek sem azt, ha valakinek egyszerre van főállása (sőt vezetői állása) akadémiai intézetben és állami fenntartású egyetemen; sem azt, ha akadémiai kutató nem tanít; sem azt, ha egyetemi oktatótól olyan publikációs teljesítményt várunk el, mint a nem tanító kutatótól. De ez az egész tudommal még soha nem lett rendszerszerűen átgondolva. Egyáltalán a publikációs követelmények sem lettek még soha tartalmilag átgondolva, még kevésbé a digitális kor körülményeihez igazítva. Továbbá nem lett még soha tartalmilag átgondolva a kutatásfinanszírozás pályázati rendszere - a rendszer értelme - sem, amely rendszer attól még nem lesz jó Magyarországon, hogy mindenütt a világon katasztrofális.

(k) Az MTA korábban vitathatatlan vezető szerepe a tudomány hazai intézményrendszerében jelentős mértékben megrendült az utóbbi években, a 2017 tavaszán véget érő akadémiai ciklusban pedig kiváltképp. Ez igaz mind az Akadémia egészére, mind az akadémiai kutatóhálózatra. Az Akadémia tekintélye csorbul, amikor a kormányzat következetesen mellé helyezi a Magyar Művészeti Akadémiát, akár protokolláris alkalmakkor, akár döntéshozó testületekben. Az Akadémia jelentősége csökkent a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal létrehozásával, mely egy új — és forrásokkal az Akadémiánál lényegesen jobban ellátott — súlypontot hozott létre a magyar tudományos kutatások finanszírozásában (így, közvetve, irányításában is), ugyanakkor az NKFIH terjeszkedése konkrét veszteségeket okozott már eddig is az Akadémiának (OTKA, posztdoktori pályázat), s nincs garancia arra, hogy ez utóbbi folyamat a végéhez érkezett volna. Az akadémiai ingatlanok — javarészt az akadémiai nyilvánosságtól elzártan folyó, az Akadémia saját szabályait is figyelmen kívül hagyó, anyagilag pedig előnytelen konstrukciókat eredményező — elidegenítési hulláma az akadémiai vagyon felélésének perspektíváját vetíti előre. Az új, kormányzati háttérrel

létrehozott állami kutatóintézetek a bölcsészet- és társadalomtudományi területeken teremtenek az akadémiai kutatóhálózat számára már a rajtnál jelentős előnnyel induló versenytársakat, az időről-időre megszűntetett híresztelések az akadémiai kutatóhálózat intézményeinek az egyetemekbe olvasztásáról (vagy más módon történő felszámolásáról) már valamennyi tudományt érintik. Az Akadémia eljelentéktelenedése terén mára kialakult helyzetet összességében mi sem jellemzi szemléletesebben, mint az, hogy a Magyar Tudományos Művek Tára — melynek stratégiai irányításáért, fejlesztéséért és működtetéséért az Akadémia elnöke viseli a felelősséget — az NKFIH és az egyetemek igényeit tekinti elsődlegesnek működése elveinek és gyakorlatának kialakításakor, mégpedig kifejezetten az illetékes akadémiai testületek ellenében.

(I)

Az MTA helyzete, szerepe, kilátásai a hazai intézményrendszerben: A Magyar Tudományos Akadémia nem áll a közvitákban élre a maga szakszerű véleményével (pl. az oktatásügy, különösen a felsőoktatás, az egészségügy, a technikai-technológiai modernizálódás, az ország mentálhygiénés állapota, demográfiai helyzete, a klímaváltozás, a családtervezés, a városiasodás, az agrárium problémái, és így tovább);

Az MTA nem eléggé „látszik” a magyar közéletben, nem szólal meg népszerű fórumokon, tömegesen figyelt médiákon, ide értve a közösségi hálózatokat is, és nem kellően látszódik a nemzetközi tudományos világban, vélemények ütköztetését ritkán vállalja a modern technika által létrehozott korszerű eszköztárban sem;

Át kellene gondolni, hogy az Akadémia lehet-e egyszerre tudós testület, tudományügyi minisztérium, kutatóintézeti hálózat, és országos véleményformáló erő – hogyan kellene e funkciókat alkalmasabb módon szétválasztani és összekapcsolni.

Az MTA működésének gyengéi: Az intézmény nagy tekintélye elfedi azt a kérdést, hogy mennyire avultak el a meglévő, sokszor évszázados akadémiai közlési formák. Felülvizsgálatra szorul, hogy mit közöl az MTA nyomtatásban, mit az interneten, mit a médiákban, mit a közösségi hálózatokon, s hogy fő üzenetei eljutnak-e országhoz-világhoz (utóbbihoz idegen nyelven).

Működése – tehát mint az egységes Akadémia működése – így beszorul a megszokott, sokszor évszázados formákba, tevékenységét mintha leheletfinom pókháló lepné be.

- Túl sok az MTA doktori fokozatot megszerezni próbáló jelölt, akiknek munkahelyi előléptetésük reménye írja elő az akadémiai fokozat megszerzését, sokszor nem tudományos ambíciójuk és éppen nem általános tudományos teljesítményük.

- Az Akadémia nem követi kellő erővel tagjai és doktori tudományos működésének a fokozat megszerzése utáni folyamatát, szükség esetén következményekkel (ennek jogi és erkölcsi hátterét érdemes lenne átgondolni).
- A köztestületi képviseleti rendszer eltömegesedett és így nem rendelkezik kellő súllyal. Nem világos, hogy ez a rendszer voltaképpen mire is való.
- Az Akadémia tagságának életkori szerkezetét átgondolt korfa kialakításának igényével lehetne és kellene is felépíteni. Fontos, hogy a tagok lehetőleg életük legjobb fizikai és szellemi állapotában jussanak elvben befolyásos pozíciójukba (ami azért sokszor nem is nagyon befolyásos). A beválasztás folyamatát még alaposabban és átgondoltabban elő lehetne készíteni. Fiatalabb és erőteljesebb lehetne az Akadémia, nem lengene szinte állandóan fekete zászló a főbejárat fölött.
- Az MTA-t és kutatóintézetait – a szót amerikai értelmében véve– „agresszívebben”, azaz sokkal erőteljesebben kellene informálnunk Osztályunk egészének és tagjainak munkájáról,
 - i) a jobbára teljesen üres és csupasz épületben elhelyezett tárlókban kiteve művei(n)ket, elismerései(n)ket, rendezvényeinket, stb;
 - ii) a média közben jöttével is.
- A végére hagytam, pedig az első helyre tartozik: az Akadémiának alig vannak nő tagjai. Ennek előfeltétele a női tudományos életutak átgondolása, a társadalmi szerepükből adódó eltérések állami intézkedésekkel történő ellentételezése (kutatói életutak megfelelő időben történő támogatása, a női kutatók munkahelyi segítése, idején történő elismerésük, stb.)

(m) Az Akadémiának van a legnagyobb tekintélye a tudományos intézmények között Magyarországon. Nem látok olyan tendenciát, amely ezt jelentős mértékben ronthatná, főleg nem olyan intézményt, amely a helyébe léphetne.

Az Akadémiát rendszeresen támadó áltudományos körök társadalmi ismertsége csendesen nő ugyan, de befolyásuk nem növekszik. E támadások hagyományosan az I. és a II. osztály bizonyos tudományos területeit érintik. Képviselőik tudományos nézetekkel vitáznak, nem szervezetekkel, egy részük nincs is egészen tisztában a magyar tudományos szervezetek felépítésével. Számukra az Akadémia metafora és gyűjtőfogalom: a hivatalos tudományosság megtestesítője.

A politika felismerte az MTA társadalmi elfogadottságát, ezért nem gyengíti, hanem saját legitimitációja számára használja. Az akadémikus jelölésekkor és a tisztújításkor a rendszerváltás óta felbukkanó politikai megfontolások azt mutatják, hogy a politikai elit résztvevői számára fontos a velük egyetértő tudósok akadémiai jelenléte.

Ha az Akadémia helyét keressük az intézményrendszerben, fel kell tennünk azt a kérdést, hogy az MTA egyáltalán egy intézmény-e, avagy több. Funkcionálisan mindenképpen több intézményről van szó. Az MTA három „lába” közül az akadémiai tagság az, amelyiknek a presztízse töretlenül magas, képviselőik összességükben teljesítik azt, ami elvárható tőlük. Az akadémiai kutatóintézetek önálló életet élnek az MTA vezetése alatt. Ez így is van jól. A velük kapcsolatos döntéseket nem célszerű alsóbb szintek pl. az osztályok felé levinni. Egy gazdálkodó, termelő szervezet csak hierarchikus, pontosan körülhatárolt jogkörök szerinti rendszerben működhet hatékonyan. Súlyos gondok vannak azonban a köztestülettel. A köztestület egyetlen dolgot fejez: ki a kilencvenes évek elejének politikai-szervezeti megfontolásait. (Történészként szórakoztató szemlélni: legtipikusabb példája a történeti források egyik droyseni csoportjának, a maradványoknak.) Állapota hosszú távon tarthatatlan. Az Akadémia gyengesége egy területen mutatkozik meg: nem vesz részt a tudomány irányításában. Az NKFIH mellett az MTA-nak is kellene ilyen szerepet vállalnia. A nagy tudományterületek sajátosságait az MTA jobban figyelembe tudná venni, mint az NKFIH. A tudományirányítás legmegfelelőbb módszere a célzott pályázatok kiírása lenne. Ahhoz, hogy ez valóban hatékony legyen, olyan a nemzetközi és a magyar tudományos életet egyszerre jól ismerő személyeknek kellene döntenie a kiírandó témák meghatározásában, akik nem saját, dédelgetett és már elavuló témáikat, hanem a tudományos világ számára fontos és a tudományterületen hiányzó témákat preferálnák. Ez súlyos pénzügyi kérdés, nem tudom, hogy alapjait az MTA elő tudná-e teremteni.

(n) Az MTA az európai tudományos világban sajátos kombinációját képviseli négyféle tudományos tevékenységnek és szerveződésnek, bár ebből szervezetileg és az arculat tekintetében is csupán az első kettőt szoktuk kiemelni. Közel kétszáz éves tudós testület, melynek elvileg ’önkiválasztó’ működésmódja az utóbbi negyed században kiegészült a köztestület elvileg alulról felfelé szerveződő tudományos értékképviselési rendszerével. E mellett működtet egy a hazai tudományosság 30 -35 %-át képviselő kutatóhálózatot. Ugyanakkor bár a tudományos minősítés egyetemi visszaállítása révén tudományos minősítéssel nem foglalkozik, a megmaradt MTA doktori rendszer és az akadémikusi sztenderdek révén etalon szerepe van a tudományos emberi munka minőségbiztosításában idehaza. Végül, s ez a legkevésbé önállósodó, de igen központi szerep, az MTA kutatói központi szereplői a hazai felsőoktatásnak, az akadémikusok és MTA doktorok oktató és minőségbiztosító munkája révén pedig a köztestület is központi szereplője a felsőoktatásnak.

A testületi működésben az MTA a magyar tudomány - és felsőoktatás-politika hányattatásai közepette - ez nem mai fejlemény, legalább harminc éve így van – megőrizte függetlenségét s a józan mérlegelő hangot. Ez a vezetés nagy erénye. Ami ehhez kapcsolódva a magyar tudomány általános értékeit illeti, európai testületi képviselőnk, nemzetközi bizottsági stb. jelenlétünk megfelelő (bár ennek a Hivatal nincsen mindig tudatában). Számos tudományos szakág teljesítménye is kiemelkedő, de ennek részleteibe itt kockázatos belemenni.

A kutatóhálózat átalakulásában két sokat vitatott mozzanatot magam pozitívnak értékelek. A Központok létrejötte fontos mind a tudományos kutatók közti együttműködés, a menedzserek által annyit emlegetett szinergiák lehetősége, mind az ésszerűbb s felelősebb gazdálkodás miatt. Az utóbbi nagy visszhangot kavart gondjai nem a rendszerről, hanem pl. éppen a Hivatal elégtelen működéséről vallanak. A másik pozitívum a Lendület pályázati rendszer rögzülése, és kifejezett 'fiatal preferenciája'.

A minősítési rendszer megőrizte elitista jellegét. Ezt én a hazai elitellenesség közepette pozitív jelzőnek szánom. Ugyanakkor a testületi munkában együtt a hozzá kapcsolódó publikációs megítélés s nyilvántartási rendszerek kérdéseivel aránytalanul nagy szerepet kap, ahol az Osztályok szinte a Doktori Tanács transzmissziós állomásaiként működnek csupán.

Mind a kutatóhelyek mind a köztestület szerepe a felsőoktatásban igen nagy maradt. Pozitívum, hogy az MTA minősítések bizonyos helyeken visszaszerezték méltó súlyukat. Gondok és lehetséges módosítások.

A testületi működésben három gondot érzek. Az egyik az MTA és a társadalom viszonyával kapcsolatos. Bár annak idején Glatz Ferenc, mint 'past president' irányításával voltak stratégiai programok, ezek inkább vaskos köteteket, mintsem a társadalom és a politikusok által emészthető tudományos állásfoglalásokat eredményeztek. A Royal Society jó gyakorlatát követve jó lenne egy-egy MTA állásfoglalásra méltó témát kitűzni. Olyan általánosságokra gondolok, mint Szegénység, éhezés és oktatás. A kevés itt többet ér!

A másik mozzanat az MTA tagválasztás és a vezetési utánpótlás gyakorlatának újragondolása. Az egyik feszítő gond a nők alacsony képviselete, a másik pedig az egyes területek képviselete az akadémikusok között. Véleményem szerint a következő tagválasztás előtt nem az egyes osztályok egyedi erőfeszítéseivel, hanem tudománymetrikus kollégák segítségével megfelelő előkészítő statisztikák készülhetnének. Pl. PhD – MTA doktor – akadémikus arányok és számok, szakterületek és nemek szerint etc. Ezek alapján az un. kis szakmák kérdése is ésszerűbben megvitatható.

Ehhez kapcsolódik a harmadik mozzanat, amit a Filozófiai és Történettudományok Osztály kapcsán fejtek ki. Tenni kellene a társadalomtudományok olyan képviselőjéért, ami jobban tükrözi a megváltozott tudományművelést. Érvelni lehet egy Viselkedéstudományi Osztály létrehozása mellett.

A kutatóhelyek szerveződésében rendezni kellene a gazdasági felelősséget s a Hivatal lehetőségeit. Az újonnan létrejött Pályázati Főosztály végiggondolhatná, hogy a jövőben mi lesz a viszony az egyetemi kutatócsoportok és a Lendület pályázat között. Nem lenne-e ésszerű ezt összevonni, különösen azt látva, hogy a Lendületben is elszórt mára az ún. hazatérő. Törekedni kellene arra, hogy a bírálati rendszer valóban bevonjon külföldieket, s hogy a zsűrik kialakításában nagyobb legyen a Hivatalhoz képest a testületek szerepe.

Fontos lenne, éppen a nemzetközi nyitottság s az MTA doktori rendszer mintaadó szerepe miatt, nem elriasztani, hanem bátorítani a idegen nyelvű értekezéseket, nemzetközi zsűrikkel.

Az egyetemi kapcsolatok újragondolandóak. Az egyes intézetek beszámolóiból érdemes lenne készíteni egy mátrixot arról, hogy hány helyen is vesznek részt az MTA kutatói a felsőoktatásban. A felsőoktatás egyik válságos gondja a menekvés a valódi elitképzéstől. Ebben a helyzetben, saját emberi, könyvtári és laboratóriumi helyzetét felmérve, az MTA mérlegelhetné, hogy ő lép fel valódi elitképzőként. Megfontolásra érdemesnek tartom egy MTA 'graduate university' kialakításának lehetőségét.

2. A vezetés generális megítélése, kívánatos szerepek és a szervezet

(a) Az MTA a jelen vezetési periódus előtt egyfajta hullámverésen esett át: a fellazult állapotokat Pálinkás elnök két ciklusában a jogilag is markáns formát öltő elnöki vezetés, a minisztériális-hivatali működés logikájának következetes érvényesítése, a kutatóhálózat elkényelmesedett diszciplináris elrendeződésének felülvizsgálata követte. Ennek a vezetésnek hatékonyságát és belső közvélemény-formáló erejét mi sem bizonyítja jobban, mint hogy e két ciklust követően a vezetés megújítása Pálinkás elnök úr személyi koncepcióit követte. E koncepció - a tudományos világklasszis elnökkel, a komoly kormányzati tapasztalatokkal rendelkező főtitkárral és az MTA intézeti és testületi belvilágában számottevő tapasztalattal rendelkező főtitkárhelyettségével - kiegyensúlyozottnak és célirányosnak tűnt. Az új vezetés megfogalmazott, illetve kitapintható programja is ígéretes volt: a vezetés koncentrációjának enyhítése, a tudományos testületi oldal mozgásterének bővítése, a visszafogottabb és

kiegyensúlyozottabb politikai szerepvállalás, a bölcsész-társadalomtudományi stúdiumok méltányos kezelése.

Ez irányban kétségtelenül történtek lépések, de nem a kívánatos mértékben és módon. A korábbi elnök egyéniségére és munkastílusára méretezett elnöki túlhatalom a megváltozott konstellációban is fennmaradt, ami a vezetés döntéseinek és a kommunikációjának lassulására és elbizonytalanodására vezetett. Az elmúlt években markánsabb kiállásra lett volna szükség az MTA imázsát és gyakorlatát sértő OTKA-eltelepítéssel szemben, a kutatóhálózat zászlóshajója, az MTA TTK finansziális megroppanásának tisztázása és rendezése érdekében, a tudományos közlések és ezeknek az MTMT keretében való regisztrálása tárgyában kibontakozó viták kiegyensúlyozott kezelésében. Ezek a tapasztalati példák aggályokat ébreszthetnek azzal kapcsolatban, hogy ha az MTA működési-infrastrukturális feltételei, a kutatóhálózat szervezeti és tartalmi fejlesztése, a magyar tudomány elemi érdekeinek érvényesítése külső-belső konfliktusokkal jár, akkor az MTA vezetése hogyan talál ezekre megoldást.

A hatékonyság biztosítása érdekében vagy a vezetők együttműködési rendjét, vagy a vezetők kompozícióját kellene megváltoztatni.

Az MTA titkárság szervezetében és személyi állományában az utóbbi években végbemenő számos változás hozamát egyelőre csak bizalmi alapon lehet megítélni, amihez a nagyobb testületi nyilvánosság és közreműködés érdemben hozzájárulhatna, mint ahogy a szervezeti-személyi kérdéseken túlmenően is mindenekelőtt a testületek hatókörének helyreállítása ígérheti azt, hogy az MTA betölti a maga misszióját. Ahogy erre már vannak kezdeményezések, az Akadémia elnöksége, tudományos osztályai és tudományos bizottságai számára a kellő áttekintést, a felelős véleménynyilvánítás lehetőségeit és a köztestület felhatalmazása alapján eljáró vezetők beszámoltatását szabályozott módon a jövőben még inkább biztosítani kell.

Az MTA - a testületi munkához szükséges időt igényelve és biztosítva - éljen a törvényben adott jogával és kötelezettségével, hogy a tudomány hazai művelését és annak feltételeit érintő stratégiai kérdésekben nyilvánosan állást foglal, mégpedig ezt ne miniszteriális jellegű hivatali apparátusa révén, hanem szakmailag kompetens kutatóközpontjai és tudományos testületei útján készítse elő és gyakorolja.

(o) A bölcsész/társadalomtudományok helye megítélése, értékelése valóban javult amióta az új vezetés van, tettek ebben az irányban bármit? A Főtitkár úr az értékeléseknél azt ígérte,

hogy minden diszciplína a saját értékeit tudja felsorakoztatni - de ez ténylegesen következetes?

A szervezeti reform alatt nem tudom mit ért, de ha a központosítást, akkor azzal kapcsolatban szerintem egy nagyon komoly és kritikus és szakmai és pénzügyekkel alátámasztott hatásvizsgálatot kellene végezni az MTA-nak és erre egyértelműen vállalkoznia kéne az új vezetésnek (vagy a régi/újnak). Vagy vigyáznia arra, hogy az új költözések kapcsán ne legyen pénzügyi válság a bölcsész és társadalomtudomány központban aztán meg elbocsátás úgy is mint ezeknek a területeknek a méltányosabb kezelése.

(m) Új stratégiát nem kell kialakítani az akadémia vezetésének, ezt sem a tudós társadalom, sem a működését biztosító politika nem igényli. A szervezeti változtatáson azonban el kell gondolkodni miként a tudományirányító funkción is. Speciálisan a II. osztályra – egyáltalán az akadémiai osztályokra – ezekben a kérdésekben nem várna feladat.

(n) A B. Változat mellett voksolnék. (*„az MTA több ponton módosítva működését és szervezeti életét lényegében kövesse eddigi irányvonalát”*) A vezetés visszafogott stílusa s érték-központúságának megtartása mellett a 2. Pont alatt említett változtatásokat figyelmükbe ajánlanám.

(k) Az Akadémia működési zavarainak legfőbb bizonyága, hogy az itt korábban (1. pontban) jellemzett helyzet kialakulásának megakadályozása érdekében az Akadémia nem lépett, s nem lép fel ma sem hatékonyan, de még egy — legalább a lelkiismeret tisztaságának látszatát fenntartó — erőtlen tiltakozásra sem futotta. Ennek elmaradása szükségszerűen vezet el a nem túl távoli jövőben az Akadémia ma még meglévő társadalmi megbecsültségének felmorzsolódásához. Ma már az is öröndetes változás lenne az Akadémia működésében, ha legalább saját szabályait betartaná mind a kisebb, mind a nagyobb jelentőségű ügyekben. A változások elengedhetetlen előfeltételének tűnik a 2008 és 2014 között indokolatlanul kibővített elnöki hatáskörök jelentős szűkítése, s — ezzel párhuzamosan — a testületek szerepének megerősítése, hogy érvényre juthasson az a ma még létező elv, mely szerint az Akadémia nem az elnökből és apparátusából, hanem akadémikusokból és köztestületi tagokból áll. Annak érdekében, hogy az Akadémia elnöke valóban az Akadémiát képviselje, ésszerű lenne a fenti értelemben vett Akadémia — különféle kérdésekben kialakított — álláspontjának megismerése, ami a mai technikai lehetőségek mellett aligha lehetetlen, legfeljebb némi szervezést igényel.

A fentiekből magától értetődően következik, hogy az Akadémia jelenlegi, sodródó stratégiája alkalmatlan a kedvezőtlen folyamatok megfordítására, de még azok megállítására vagy akár csak lassítására is. Jóval határozottabb, indokolt esetben a nyilvános konfliktusokat sem elkerülő magatartás lenne kívánatos annak érdekében, hogy az Akadémia ne silányuljék öregurak és érett hölgyek — a tudomány világára befolyással nem rendelkező — találkozóhelyévé.

(I) Az akadémiai jövő útjai:

- a) Töretlen úton előre: nem
- b) Több ponton módosítva, de lényegében tovább így: nem
- c) A szervezet és a vezetés erősítésére van szükség, elsősorban az alábbi pontokon:
 - i) Dinamikusabb, a közéletben jól hallhatóan és láthatóan fellépő vezetésre van szükség, amely kiáll az országos ügyekben, ha kell, a politikai vezetéssel is rendre megmérkőzve.
 - ii) Világosabban tisztázni kellene tudomány és politika, az MTA és a politikai vezetés viszonyát, a költségvetés szuverenitását.
 - ii) Nem jó az arány a társadalom- és a humán-tudományi osztályok és a természettudományi osztályok száma és intézményi súlya tekintetében: az intézmény egészében túlzottan érvényesül a természettudományos gondolkodás kizárólagossága és annak következményei.
 - iii) Nagyságrendekkel emelni kellene a könyv- és folyóiratkiadás támogatására szánt, jelenleg egészen alacsony összeget, ami jelenleg az Akadémia költségvetésének picike töredékét képezi.
 - iv) Az Akadémia nem válhat az egyes könyv- és folyóiratkiadók gyakran tetten érhető pénzhűségének áldozatává: létre kell hozni egy új Akadémiai Kiadó vállalatot, 100%-os akadémiai tulajdonban, tehát, ismétlem: az Akadémia saját kiadóját.
 - v) Az MTA TTI-ben működő kiadói csoport megerősítésével lehetőleg külön bölcsészettudományi kiadót is létre kellene hozni, jelentős és nemzetközileg is jegyzett színvonalú idegen nyelvi kiadással.
 - vi) Az intézetek idevágó eredményeinek összehangolásával jelentősen meg kell erősíteni az Akadémia *on-line* kiadási kapacitását, elsősorban idegen nyelven. Ma már elsősorban *on-line* terjed az információ, és nem papír alapon, mégis, a társadalom- és humántudományi területeken változatlanul nagy súlya van a hagyományos közlési formáknak.
 - vii) Az MTA-nak – általam a Magyar Tudományban is jelzett módon, módokon – megpályázható fordítási alapot kellene létrehoznia, az idegen nyelven közölni kívánó (de az adott nyelven nem kellően írni tudó) kutatók műveinek támogatására.

- viii) Az Akadémiát mint nagyszúlyú think-tank-et az eddiginél sokkal erőteljesebben be kell vinni a nemzetközi tudományos és nem-csak-tudományos közéletbe.
- ix) Át kell gondolni az Akadémia és a felsőoktatási centrumok tudományos kapacitásának viszonyát, meg kell teremteni az akadémiai intézetek szerepét a graduális képzésben.
- x) Ha az országnak szüksége van tudományos eredményekre, akkor rendszeresen meg kell fizetnie azokat, akik ezeket a kutatóintézetekben előállítják. Az intézeti munkatársak fizetéseinek – teljesítményarányos – rendezése nem várathat.
- xi) A BTK költözése egy sereg, máig is megoldatlan problémát vet fel: az új épület berendezése, a munkatársak és a könyvtárak elhelyezése sok tekintetben átgondolatlan, megoldatlan. A jelenlegi elgondolások szerint több intézet (így az Irodalomtudományi és a Zenetudományi Intézet) és ezek gyűjteményei (Bartók Archívum!) – sokszor erősen partikuláris szempontok érvényesülése miatt – fizikailag kívül marad a BTK-n, ami nem szolgálja kellő módon, illetve direkte megnehezíti a bölcsészeti kutatások integrálását.
- xii) Jelentősen meg kell erősíteni a Bolyai kutatási ösztöndíjakat kezelő titkársági részleget, ez nem lehet lényegében egyetlen – kiváló! – munkatárs feladata.
- xiii) Pénzügyileg, feladatkörének átgondolásával, személyzeti felépítése tekintetében is jelentősen meg kell erősíteni a Széchenyi Művészeti Akadémiát, amely mára elhalványul a Magyar Művészeti Akadémia egyre növekvő árnyékában.
- xiv) Az MTA üdülői drágák az alkotómunka számára. Külön, támogatott alkotó-utazási lehetőségeket kellene teremteni.

(p) A választásra módot adó – és a tisztújítás szempontjaira a legközvetlenebbül vonatkozó – 3. és 4. kérdésben véleményemnek leginkább a c)-vel jelzett válasz felel meg véleményemnek („az MTA alakítson ki és kövessen új stratégiát értékei védelmében és érvényesítése érdekében” és „alakítson ki és kövessen új stratégiát kijelölt és vállalt feladatai megoldásában”).

3. A II. Osztály működésével és vezetésével kapcsolatos tapasztalatok:

(a) A Filozófiai és Történettudományok Osztályának utóbbi években végzett tevékenysége is tükrözte szervezeti helyének és kijelölt feladatainak korlátait. Mindemellett igyekezett - szándékunk szerint - a látókörébe tartozó tudományágokról megalapozott véleményt formálni és kimondani azt, és szakmailag megalapozott tudományos rendezvények sorával hozzájárulni

közérdekű kérdések érdemi megvitatásához. Mindezen van mit fejleszteni, aminek - mint eddig is - a tárgyszerűen érvelő, kiegyensúlyozott, szókimondó atmoszféra az előfeltétele.

(i) A II. Osztály a mostani vezetés idején megújult, a korábbi időszakhoz képest többet vállalt a kívánatos állásfoglalásokból, hallatta a hangját kritikus kérdésekben, ami korábban nem volt jellemző. Szerintem ezt a vonalat kell a későbbiekben folytatni és erősíteni. Ez a határozott véleményem.

(k) A Filozófiai és Történettudományi Osztály esetében ellenben az utóbbi években követett elvi és gyakorlati munka folytatása látszik kívánatosnak. Változásra csak néhány, de korántsem jelentéktelen ponton lenne szükség. Helyesebb lenne talán, ha például akadémikusválasztás alkalmával a szokásos informális eszmecseréken kívül érdemi vita is folyrna a jelöltekről, amire a zárt ülések megfelelő kereteket biztosíthatnak. Hasonlóképpen helyes lenne, ha az Osztály az eddigiekhez hasonló aktivitással lépne fel a bölcsészettudományok érdekében, de immár nem csupán az Akadémia falai közé korlátozva ezen tevékenységét

(l) A II. osztály útjai

a) Töretlen úton előre: nem egészen, noha

- i) Nagyon jók az Osztály konferenciái, s az ezek alapján megjelent kötetek, ezt minden módon folytatni, sőt gyarapítani is lehetne
- ii) Jó a kapcsolatunk a Doktori Tanáccsal, kiváló az Osztály ottani képviselete
- iii) Jó, hogy mi adjuk a KFB vezetését, amit képviselőnk ott igen rugalmasan és mégis elvszerűen lát el.

b) Több ponton módosítva, de lényegében tovább így: az alábbiak szerint

c) A szervezet és a vezetés erősítése

- i) Az osztályülések inkább emlékeztetnek egy főhatóság főosztályainak rendszeres, ügyintéző értekezleteire, mint tudományos eszmecserékre, a közvéleményt foglalkoztató kérdések exponálását követő vitákra.
- ii) Nincs érdemi kapcsolat az Osztály és a mögötte álló intézetek, azok munkája és munkatársai között.
- iii) Egy-egy tagtársunk alkalmanként beszámolhatna tudományága, vagy éppen saját új kutatási eredményeiről, bemutatnánk egy kis tárlóban műveit, az Akadémiai

Könyvtár segítségével (az Elnöki Tanácssterem hosszú és főlegesen előtere erre kiváltképpen alkalmas lehetne).

iv) Az osztálytitkárnak erőteljesebben lehetne feladata a mi tudományterületeink marketingje, sajtónyilvánosság megteremtésével, médiaszereplésekkel („A tudomány félórája” sorozat a TV1-en, „Min dolgozik tanár úr/tanárnő?” sorozat az ÉS-ben, a HVG-ben, vagy bármely más népszerűbb és olvasott lapban, „A tudomány szava” FB oldal, stb.)

v) Többször is, méltánytalanul kihagyott tagjelölteknek meg kell adni az alaposan mérlegelt és gondosan megismételt lehetőséget a levelező tagság elérésére (pl. Fodor Pál, Radnóti Sándor).

(n) Az osztály élete szakmailag igen színvonalas volt az utóbbi években. Számos sikeres szakmaközi rendezvény volt. Ezek javarészt a történelem illetve a társadalom történeti megismerésének kérdése köré csoportosultak. Ez nem kritika akar lenni, hanem ténymegállapítás.

Az osztály akadémikusai és köztestülete az ország tudományos és felsőoktatási irányításában megfelelő szerepet visznek.

Ugyanakkor az intézethálózat drasztikus átalakításairól a testület töredezett képet kapott csupán, és kevés véleményezési lehetősége volt. Ezen jó lenne változtatni, mert a gondok esetén mind a közvélemény mind a kollégák a testületen kérik számon az értékek képviselését. Az Osztály központi kérdése a képviselt tudományterületek arányos megjelenítése mind a rendezvényekben, mind az akadémikusokban. Az utóbbi évtized során világossá vált, hogy az ezzel kapcsolatos ígéretek elszálló szavak. Az Osztály egyre inkább a történészek osztályává kezd válni. Ez nem baj, csupán arra készítet, hogy elgondolkozzunk azon, a szervezet mennyire felel meg a tudományok valóságának.

Javaslom, hogy még mielőtt ezt mások megteszik, a Filozófiai és Történettudományok Osztálya javasolja a kabát újragombolásával egy Viselkedés és Kognitív Tudományi Osztály kialakítását. (Ilyen van már például az Academia Europaeae szervezetében.)

Ide azok a társadalomtudományok tartoznának, amelyek nem filológiai módszerekkel, és rekonstrukcióval, hanem az emberi viselkedés megfigyelésével és modellálásával alakítanak ki arról elméleteket.

Ide tartozhatnának: pszichológia, pedagógia (II. Osztály), közgazdaság, szociológia, demográfia (IX. osztály), esetleg etológia (VIII. Osztály).

Természetesen lennének határkérdések, de ha végig gondoljuk, az orvosok egy része a biológiai, egy része az orvosi osztályon aktív, de ugyanazokon az orvoskarokon vannak, megmaradnak orvosnak.

(p) Úgy ítélem meg, hogy a II. (és vele együtt az I. és a IX.) osztály kutatóintézeti hálózata éppen most olyan – nem belső tudományos érdekek mentén bekövetkezett – fordulat előtt áll, amelynek finanszírozása máris elégtelennek látszik, viszont ez intézetek infrastruktúrájának (felszerelés, pótolhatatlan szakkönyvtárak) nagyfokú leértékelődésével illetve elvesztésével fenyeget. Mindezek a tisztújítást annyiban érintik, hogy az új vezetők az eddig megszokottaknál nagyobb kihívások elé néznek.